

DE

LAUK WOLTRING &
DICK VAN DER WATEREN (RED.)

ONTWIKKELING VAN JONGENS IN HET ONDERWIJS

CONTEXT EN PRAKTIJK
VAN PRIMAIR TOT EN MET
HOGER ONDERWIJS

LANNOO
CAMPUS

MET MEDEWERKING VAN:

Gerda Geerdink, Dolf Hautvast, Klaas-Wybo van der Hoek, Meinte Hornstra Moedt, Ineke Oenema,
Henno Oldenbeuving, Louis Tavecchio, Johan Vermeer en een voorwoord van Jelle Jolles

De ontwikkeling van jongens in het onderwijs

Students should be made to think, to doubt, to communicate, to question, to learn from their mistakes, and most importantly have fun in their learning.

Richard Feynman (Nobelprijs natuurkunde)

Downloads

Bij dit boek hoort materiaal dat te downloaden is, met name statistiek over jongens en meisjes in vele onderwijssoorten. De uitgever geeft toestemming aan individuele kopers van *De ontwikkeling van jongens in het onderwijs* om het te downloaden en te gebruiken. Dit materiaal is slechts bedoeld voor eigen gebruik en mag niet worden doorgestuurd of verder worden verspreid.

Surf naar www.lannoocampus.nl/book-redirect/9789401460330.

U vindt het materiaal onder het kopje 'Extra's. Met het wachtwoord: **Ontwikkeling4jongens24** kun je de bestanden downloaden.

De ontwikkeling van jongens in het onderwijs

CONTEXT EN PRAKTIJK VAN PRIMAIR
TOT EN MET HOGER ONDERWIJS

Onder redactie van Lauk Woltring en Dick van der Wateren

Met medewerking van Gerda Geerdink, Dolf Hautvast,
Klaas-Wybo van der Hoek, Meinte Hornstra Moedt,
Ineke Oenema, Henno Oldenbeuving, Louis Tavecchio,
Johan Vermeer

LANNOO
CAMPUS

2019/0045/140 – 9789401460330 – NUR 840

Vormgeving omslag: Studio Jan de Boer, Utrecht

Vormgeving binnenwerk: Lettie Egberts, Scriptura Westbroek

© Uitgeverij Lannoo nv, Tiel, 2019

Dit boek is een uitgave van Uitgeverij LannooCampus (Amsterdam en Leuven).
LannooCampus maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus:

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam (Nederland)

www.lannoocampus.nl

Vaartkom 41

3000 Leuven (België)

www.lannoocampus.be

Inhoud

Lijst van redacteurs en auteurs 13

Woord vooraf 15

Inleiding 17

Lauk Woltring & Dick van der Wateren

Deel I De praktijk van het Onderwijs 31

1. Jongens in vogelvlucht en goed onderwijs 33

Lauk Woltring

- 1.1 Inleiding 33
- 1.2 De vroege ontwikkeling 33
- 1.3 Groeitempo en rijping 33
- 1.4 Beweeglijkheid en motoriek 35
- 1.5 Horen en taal 35
- 1.6 Relaties, allereerst veilige gehechtheid 35
- 1.7 Sekse-identificatie en gender 36
- 1.8 Socialisatie 37
- 1.9 Samenvatting 39

2. Wat is goed onderwijs? 41

Dick van der Wateren

- 2.1 Inleiding 41
- 2.2 Onderwijspedagogische visie 41
- 2.3 Verwondering 44
- 2.4 Pedagogische gereedschapskist 47
 - 2.4.1 Pedagogische tact 47
 - 2.4.2 Aandacht 48
 - 2.4.3 Respect 48
 - 2.4.4 Personalisatie 48
 - 2.4.5 Rolmodel 49
- 2.5 Een goede relatie 49
- 2.6 Moeilijk moet – het curriculum 50
- 2.7 Motiveren 52
- 2.8 De beste aanpak van onderpresteren 54

- 2.9 Goed onderwijs in de praktijk 59
- 2.10 Ten slotte 59
- 2.11 Samenvatting 59

Deel II De gang van jongens door verschillende onderwijsstadia 61

3. Jongens en hun relatie met professionele opvoeders en onderwijsgeveden 63

Louis Tavecchio

- 3.1 Inleiding 63
- 3.2 Primaire socialisatie, hechting en (on-)veilige gehechtheid 65
- 3.3 Relaties met professionele opvoeders in de peuter- en kleuterleeftijd 66
 - 3.3.1 Het onderzoek van Ahnert 66
 - 3.3.2 Het onderzoek van Winer en Phillips 67
 - 3.3.3 Waar hangt het verschil in benadering van jongens en meisjes mee samen? 68
 - 3.3.4 Betekenis, interpretatie en consequenties van het onderzoek van Ahnert en Winer/Phillips 69
- 3.4 Verschillen in waardering voor jongens en meisjes in het basisonderwijs 70
- 3.5 Relaties met leerkrachten in het middelbaar onderwijs 71
- 3.6 Hoe belangrijk is de sekse van de pedagogisch medewerker en leerkracht? 72
- 3.7 Conclusies en aanbevelingen voor opvoeders en onderwijzers 73
- 3.8 Samenvatting 75

4. Jongens in het primair onderwijs 77

Meinte Hornstra Moedt & Ineke Oenema

- 4.1 Inleiding 77
- 4.2 Wat is er aan de hand? 79
 - 4.2.1 Ontwikkelingsverschillen 79
 - 4.2.2 Mannen in het primair onderwijs 79
 - 4.2.3 Cijfers over jongens in het po 80
- 4.3 Interviews 81
 - 4.3.1 Interview 1: Beweging en kaders 81
 - 4.3.2 Interview 2: Bewustwording en systeem 82
 - 4.3.3 Interview 3: Een jongen uit Afrika 83
 - 4.3.4 Interview 4: Mannelijke collega's 84
 - 4.3.5 Interview 5: Verschillen zijn goed 85
 - 4.3.6 Interview 6: Fysiek 86
 - 4.3.7 Interview 7: Het onderwijsaanbod 87
- 4.4 Conclusies op basis van de interviews 88
- 4.5 Wat kun je doen om ook jongens tot hun recht te laten komen? 88
 - 4.5.1 Macro: het primair onderwijsstelsel 88

4.5.2	Meso: de school en/of de scholenkoepel	91
4.5.3	Micro: de medewerker, leerkracht	92
4.6	De enthousiaste leerkracht	93
4.7	Samenvatting	94
5.	Jongens in het voortgezet onderwijs	97
	<i>Dolf Hautvast</i>	
5.1	Inleiding	97
5.2	De ontwikkeling van jongens tijdens het vo	98
5.3	Gebrek aan studievervaardigheden	98
5.4	Verkeerd studieadvies	99
5.5	Begeleiding van tien- tot veertienjarigen: een vak apart	100
5.6	Omgaan met gedrag van jongens waar je last van hebt: pedagogisch vakmanschap	100
5.7	Kies voor een onderwijsroute in plaats van een niveau	102
5.8	Samenvatting	103
6.	Jongens in het havo en vwo	105
	<i>Dick van der Wateren & Dolf Hautvast</i>	
6.1	Inleiding	105
6.1.1	De Jongensdip	105
6.1.2	Het welbevinden van jongens	108
6.2	Aanbevelingen door jongens van havo en vwo	108
6.3	Advies aan schoolleiders in het vo	109
6.3.1	Wat kun je als schoolleider doen?	109
6.3.2	Signaleer onderpresteren op tijd	110
6.3.3	Ontwikkel een visie op goed onderwijs	111
6.3.4	Hoe kunnen leerlingen meedenken?	111
6.3.5	Welke schoolregels hebben we echt nodig?	113
6.3.6	Speelruimte	114
6.3.7	Bij- en nascholing	114
6.4	Wat betekent dit voor leraren?	115
6.4.1	Een goede relatie	116
6.4.2	Moeilijk moet – het curriculum	116
6.4.3	Verwonderen en denken	116
6.4.4	Zijn al die toetsen nodig?	118
6.4.5	Executieve vaardigheden, leren leren	119
6.5	Eind goed, al goed	120
6.6	Samenvatting	122

7. Jongens in het vmbo 125

Dolf Hautvast, Henno Oldenbeuwing, Dick van der Wateren & Lauk Woltring

- 7.1 Inleiding 125
- 7.2 Het vmbo 125
- 7.3 Wat speelt er vooral rond jongens op het vmbo? 127
- 7.4 Wat kunnen schoolleiders doen? 129
- 7.5 Stapelen versus afstromen 130
- 7.6 Schoolcultuur versus straatcultuur 131
- 7.7 De overgang van vmbo naar mbo 133
 - 7.7.1 Intrinsieke motivatie is geen vanzelfsprekendheid 133
 - 7.7.2 Extrinsieke motivatie is ook oké 134
 - 7.7.3 Weet wat jouw leerling motiveert 134
 - 7.7.4 Rollen van de docent 135
- 7.8 Samenvatting 135

8. Jongens in het mbo 137

Henno Oldenbeuwing, Karin van Brussel, Dolf Hautvast & Dick van der Wateren

- 8.1 Inleiding 137
- 8.2 Train een ondernemende beroepshouding 138
- 8.3 Wat kunnen schoolleiders doen? 139
- 8.4 Wat kunnen leraren doen? 140
 - 8.4.1 Hart-hoofd-handen 140
 - 8.4.2 Trial and error: maak ruimte voor glorieus falen 143
 - 8.4.3 Uitdaging versus veiligheid: leg de lat soms wat hoger 144
 - 8.4.4 Competitie: daag ze uit 147
 - 8.4.5 Directe feedback: wees duidelijk en stel niet te lang uit 148
 - 8.4.6 Show me the way: zorg voor voorspelbaarheid 150
 - 8.4.7 Positieve feedback: benader studenten met een verwachtingsvolle houding 151
 - 8.4.8 Carrièreperspectief en rolmodellen: wat kan ik allemaal worden? 153
 - 8.4.9 Motivatie in beeld 155
 - 8.4.10 Sociale omgeving in beeld 156
- 8.5 Samenvatting 157

9. Hoe kan het ook? 159

Lauk Woltring, Dolf Hautvast & Dick van der Wateren

- 9.1 Inleiding 159
- 9.2 Primair onderwijs met extra aandacht voor 'echte' dingen 159
 - 9.2.1 Steampoint 159
 - 9.2.2 Technium 160
- 9.3 De jongensaanpak van Lek en Linge 162
- 9.4 Kiem Montessori: experiment voor een jongensaanpak, ook voor meisjes 163

- 9.5 Vakhavo's: speciaal voor denkende doeners 166
 - 9.6 Het Calvin College in Amsterdam: 'van afvoerputje tot modelschool' 167
 - 9.7 Agora, gepersonaliseerd onderwijs van mbo tot en met vwo 170
 - 9.8 High Tech High 172
 - 9.9 Acht mbo's: 'Dat kan bij ons niet/wel' 173
 - 9.10 School2Care: voor jongens die (tijdelijk) niet in het Voortgezet Onderwijs passen 175
 - 9.11 Breekjaar 179
 - 9.12 VOX: van vmbo tot vwo in één klas 179
 - 9.13 Het EU-Hermes project. Coaching in de rijopleiding 182
 - 9.14 Samenvatting 183
10. Jongens in het hbo: Boys, boys, what shall we do with the boys? 185
Klaas-Wybo van der Hoek
- 10.1 Inleiding 185
 - 10.2 Cijfers over het hbo 186
 - 10.3 Onderzoek naar verschillen in prestaties 187
 - 10.3.1 Oorzaken van de verschillen 188
 - 10.4 Welke factoren spelen mee? 189
 - 10.4.1 Meisjesvriendelijk onderwijs 189
 - 10.4.2 Sociaal constructivisme 190
 - 10.4.3 Begeleiding 190
 - 10.4.4 Academische binding 190
 - 10.4.5 Kleinere groepen 191
 - 10.4.6 Contacturen 191
 - 10.4.7 Ruimte en veiligheid door vallen en opstaan 191
 - 10.5 Aansluitingsnetwerk vo-ho Fryslân 192
 - 10.6 NHL Stenden Academie Hotel Management 193
 - 10.7 NHL Stenden pabo's 193
 - 10.8 Beleid 194
 - 10.8.1 Gevolgen van het huidige beleid 194
 - 10.8.2 Discussie over 'jongensbeleid' 195
 - 10.9 Hoe wordt gereageerd op het jongensprobleem? 196
 - 10.9.1 Conclusies voor het beleid 197
 - 10.10 Maatregelen en het multi-level interventiemodel 198
 - 10.11 Samenvatting 200
11. Mannelijke studenten op de pabo 203
Gerda Geerdink
- 11.1 Inleiding 203
 - 11.2 Jongens als minderheidsgroep op de pabo 204
 - 11.2.1 Het rendement op de pabo 205

- 11.3 Waarom willen we meer (seks)e diversiteit in scholen? 207
- 11.4 Oorzaken voor achterblijvend studierendement bij de ‘paboys’ 208
 - 11.4.1 De studentfactoren 210
 - 11.4.2 Opleidingsfactoren 210
 - 11.4.3 Sekseverschillen in behaalde resultaten 211
 - 11.4.4 Studentfactoren, curriculumfactoren en opbrengst in samenhang 211
- 11.5 Wat kan de opleiding doen om meer jongens binnen te houden? 212
 - 11.5.1 De voorlichting en intakeprocedure 213
 - 11.5.2 Op maat begeleiden 213
 - 11.5.3 Inhoud naar mannelijke maat 214
 - 11.5.4 Reflecteren moet je leren 214
- 11.6 Tot slot 215
- 11.7 Samenvatting 215

12. Jongens op de universiteit 217

Johan Vermeer

- 12.1 Inleiding 217
- 12.2 Sekseverschillen op de universiteit 218
 - 12.2.1 Sekseverhouding 218
 - 12.2.2 Studiekeuze 218
 - 12.2.3 Studieduur 218
 - 12.2.4 Opleidingsniveau van de ouders van de student 219
- 12.3 Achtergrond 219
 - 12.3.1 Adolescentie 219
 - 12.3.2 Verschooling 219
 - 12.3.3 Bildung 220
- 12.4 Het bevorderen van studiesucces 220
 - 12.4.1 Specifiek beleid voor mannelijke studenten? 220
 - 12.4.2 Studiesucces: maatregelen in het onderwijs en de didactiek 221
 - 12.4.3 Nut en noodzaak van studiebevorderende maatregelen 222
- 12.5 Verder onderzoek is nodig 222
- 12.6 Samenvatting 223

Deel III Het onderwijs tussen aanleg en omgeving, de maatschappelijke context 225

13. Verschillen in de ontwikkeling en rijping van jongens en meisjes 227

Lauk Woltring

- 13.1 Inleiding 227
- 13.2 Groeitempo en verschillen in vaardigheden 228
 - 13.2.1 De invloed van geslachtshormonen 229
 - 13.2.2 Tijdens en vlak na de zwangerschap 233

- 13.2.3 Ontwikkeling en rijping van het brein 235
 - 13.2.4 De executieve functies 236
 - 13.3 Beweging, grote en kleine motoriek 239
 - 13.3.1 Ontwikkeling door trial & error 240
 - 13.3.2 Ruimte voor beweging en de grote motoriek 240
 - 13.4 Zien 242
 - 13.5 Taal, horen en spreken 242
 - 13.6 Schrijven 245
 - 13.7 Sociaal gedrag 246
 - 13.7.1 Sociaal gedrag tijdens de adolescentie 246
 - 13.7.2 Groepsdruk en mannelijkheidscodes 247
 - 13.8 Seksualiteit 248
 - 13.9 Samenvatting 249
14. De omgeving van jongens 251
- Lauk Woltring*
- 14.1 Inleiding 251
 - 14.2 Gezinnen, vaders en gehechtheid aan ouders of andere opvoeders 251
 - 14.3 Mannelijke socialisatie in de maatschappij 254
 - 14.3.1 Veranderende verwachtingen en perspectieven 254
 - 14.3.2 Mannelijke identiteiten veranderen 256
 - 14.3.3 Gender 258
 - 14.3.4 Gezin, familie, netwerk 259
 - 14.3.5 Socialisatie in de maatschappij 259
 - 14.4 Informatie en media 261
 - 14.5 Alcohol en drugs 263
 - 14.6 Samenvatting 264
15. Ten slotte: samenvatting en aanbevelingen voor het onderwijs 265
- Lauk Woltring & Dick van der Wateren*
- 15.1 Inleiding 265
 - 15.2 Eisen aan het onderwijs veranderen continu 266
 - 15.3 Opnieuw: de ontwikkeling van jongens in het onderwijs 267
 - 15.3.1 Kwaliteiten die bij jongens opvallen 269
 - 15.3.2 Risico's bij jongens 269
 - 15.3.3 Belangrijke algemene aandachtspunten 270
 - 15.3.4 Wat te doen: concreet in de klas 272
 - 15.4 Het leeftijdsjaarklassensysteem 273
 - 15.5 De autonomie van de leerkracht, duobanen en veilige gehechtheid 274
 - 15.6 Meer mannen voor de klas? 275
 - 15.7 Beleid en verder onderzoek 276
 - 15.7.1 Beleid 276

15.7.2	Pleidooi voor wetenschappelijk onderzoek	276
15.6	Samenvatting	277

Literatuur 279

Websites 291

Bijlage Vragen over jongens en hen onderwijzen 293

Dankwoord 295

Lijst van redacteuren en auteurs

Redacteuren

Drs. Lauk Woltring werkt sinds 2000 vanuit expertisebureau Werken met Jongens aan onderzoek, training, coaching en advies (www.laukwoltring.nl). In 1988 publiceerde hij *Jongens tussen branie en verlegenheid* en in 1996 *Dat maak ik zelf wel uit!? Pedagogiek met gevoel voor sekseverschillen*. In de periode voor 2000 was hij eerst docent aan de Haagse Sociale Academie, daarna adjunct-directeur en docent aan Hogeschool van Amsterdam.

Dr. Dick van der Wateren is eigenaar van de filosofische praktijk De Verwondering www.deverwondering.amsterdam. Hij was docent exacte vakken op het Eerste Christelijk Lyceum in Haarlem. Hij deed als geoloog vele jaren onderzoek in Europa, Antarctica en Afrika. In 2016 verscheen zijn boek *Verwondering – Leren creatief en kritisch denken door vragen te stellen*. Sindsdien publiceert hij over onderwijs, onder andere op www.dickvanderwateren.nl en www.onderzoekonderwijs.net.

De redactieleden zijn eveneens auteur.

Auteurs

Dr. Gerda Geerdink is Associate Lector Kwaliteiten van Lerarenopleiders aan het Kenniscentrum Kwaliteit van Leren aan de faculteit Educatie, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN). Zij promoveerde op onderzoek naar sekseverschillen bij pabostudenten. Zij houdt zich bezig met activiteiten en onderzoek rond de thema's diversiteit op de lerarenopleidingen, onderwijsvernieuwing en professionalisering van lerarenopleiders.

Dolf Hautvast geeft training en advies inzake overbelaste en/of kansarme jongeren op meer dan honderdvijftig scholen primair onderwijs, voortgezet onderwijs, het middelbaar beroepsonderwijs en via APS-International in twaalf landen (www.dolfhautvast.nl). Projecten waar hij bij betrokken is zijn onder meer: Respect Education Foundation (traumasensitief lesgeven in Congo en de Filipijnen); Onderwijscoöperatie Eduxprss (op scholen problemen met 'lastige klassen' oplossen) en Breekjaar.

Drs. Klaas-Wybo van der Hoek is bestuurder van NHL Stenden Hogeschool en onder meer voorzitter van het Aansluitingsnetwerk Voortgezet Onderwijs (voortgezet en hoger onderwijs) in Fryslân. Hij is vooral geïnteresseerd in de invloed van onderwijskundige en andere keuzen op studiesucces. Daarvoor was hij consultant voor jonge agrariërs (onder meer van het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt, NAJK), directielid van een mbo, docent en onderwijskundig leider in het hbo.

Mr. Meinte Hornstra Moedt is bestuursadviseur bij NHL Stenden Hogeschool. In zijn vrije tijd is hij onder meer fotograaf. Meinte probeert waar te nemen zonder te oordelen of te veroordelen. Hij kijkt, luistert en stelt vragen, op zoek naar werkelijkheden achter 'de werkelijkheid'.

Dr. Ineke Oenema is Lector Early Childhood aan NHL Stenden Hogeschool en richt zich vanuit wetenschappelijke en klinische inzichten op het handelen van educatie-professionals als mediërende factor voor de ontwikkeling en het leren van jonge (risico)kinderen in hun (natuurlijke) omgeving.

Henno Oldenbeuving is trainer en adviseur bij BEET en geboeid door J/M-verschillen, hoe jongeren leren, uitgedaagd en gemotiveerd worden en wat je wel/niet mag verwachten van het puberbrein. Hij wil het beste uit jongeren halen en anderen inspireren in hun werk met pubers.

Prof.dr. Louis Tavecchio, emeritus professor Pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam en emeritus lector Methodieontwikkeling en Onderzoek aan de Hogeschool van Amsterdam, houdt zich al vele jaren bezig met opvoeding en ontwikkeling van jongens en de betekenis en rol van vaders in het (moderne) gezin.

Ir. Johan Vermeer is directeur-bestuurder van het Samenwerkingsverband Voortgezet Onderwijs Zuid-Kennemerland. Hij werkte van 1999 tot 2016 aan de Vrije Universiteit Amsterdam als studentendecaan, als hoofd van het Centrum voor Studie en Loopbaan en onderwijsdirecteur van alle bachelor- en masteropleidingen van de Faculteit Exacte Wetenschappen. Voor die tijd was hij docent biologie en wiskunde in het voortgezet onderwijs.

Woord vooraf

Tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw deden jongens het naar behoren in het onderwijs. Ze presteerden beter in rekenen en wiskunde dan meisjes en gemiddeld slaagden er meer jongens voor hun eindexamen. Ook gingen meer jongens studeren: ze waren in diverse studierichtingen oververtegenwoordigd, zoals in de exacte wetenschappen en de geneeskunde. Het landelijke programma ‘*Marie, word wijzer!*’ in de jaren tachtig beoogde dan ook om de onderwijsdeelname van meisjes te vergroten, zodat hun kansen in de samenleving zouden groeien. Sindsdien zijn de sekseverschillen in leren en studieprestaties snel kleiner geworden en tegenwoordig doen meisjes het op veel domeinen beter dan jongens. Ze hebben betere prestaties, een betere leermotivatie en studeren korter, en er is een hoger percentage meisjes dat de studie afmaakt, in vergelijking tot jongens. Dit geldt zowel voor het voortgezet onderwijs als voor het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs. En ook aan het eind van de basisschool lijken jongens het minder goed te doen.

Marie is dus wijzer geworden, maar hoe zit het met Paul en Achmed? En: Waar komen de verschillen in studieprestaties en leermotivatie vandaan? In ieder geval spelen sociale en culturele factoren een belangrijke rol, dat is in de afgelopen decennia wel duidelijk geworden. Tot voor kort werden aan meisjes wat minder – of in ieder geval andere – eisen gesteld (‘Myrthe, vergeet niet dat je een meisje bent’). En hun gedrag en studiekeuzes zijn daar zeker door bepaald want ‘wiskunde is voor jongens’ ...

Daarnaast blijken ook biologische factoren en de neuropsychologische ontwikkeling van jongens en meisjes een belangrijke rol te spelen. De overgrote meerderheid van de meisjes komt een tot twee jaar eerder in de puberteit dan jongens; dat was al lang bekend. Maar pas recentelijk is ontdekt dat ook de rijping van – onderdelen van – de hersenen bij jongens wat trager verloopt en pas rond het 25e jaar is voltooid. Bij meisjes is dat gewoonlijk twee jaar eerder. De meeste meisjes lopen daardoor al aan het einde van de kindertijd wat voor in de ontwikkeling van zelfinzicht en van talige functies. De meeste jongens daarentegen hebben vanaf de vroege jeugd een wat beter ruimtelijk inzicht en zij ontwikkelen zich motorisch wat sterker. Al op basisschooleeftijd zijn ze wat ondernemender dan meisjes en volgen een wat meer op ‘handelen en doen’ gerichte strategie. Daarmee ontwikkelen jongens vaardigheden die hen in de volwassenheid goed van pas zullen komen. Maar: het leidt ook tot gedrag dat tot problemen kan leiden in de schoolse context. Want hun nog wat impulsieve gedrag en matig ontwikkelde zelfregulatie brengt hen vaker in conflict met leraar en opvoeder: al op de basisschool.

Het hoe en waarom van de vaak matige schoolprestaties van jongens, en hun voor leraar en opvoeder lastige gedrag worden sterk beschreven in dit boek, *De ontwikkeling van jongens in het onderwijs*, dat onder redactie van Lauk Woltring en Dick van der Wateren tot stand is gekomen. Met acht co-auteurs hebben zij een praktijkboek gemaakt waarin veel kennis en ervaring over jongens en hun ontwikkeling in verband zijn gebracht met recente inzichten in zowel de psychosociale, als de biologische en de pedagogische aspecten van de ontwikkeling. Uitgangspunt is het nu goed gedocumenteerde feit dat jongens het gemiddeld slechter doen in het onderwijs. Het is een bijzonder boek omdat het gaat over *ontwikkeling*: over die hele, lange, periode van kindertijd en jeugd. De auteurs maken daarmee duidelijk dat jongens (en meisjes) niet ‘af’ zijn op hun tiende, hun vijftiende of twintigste. Ze zijn nog ‘werk in uitvoering’.

Dit boek zie ik als een waardevol pleidooi om het soms – inderdaad – wat lastige gedrag van een jongen beter te begrijpen. Dat is belangrijk, want beter inzicht in de factoren waardoor gedrag en cognitief functioneren worden bepaald, maakt het voor leraar en opvoeder veel gemakkelijker om hen goed te begeleiden en tot ontplooiing te brengen. Dat kind en tiener nog ‘werk in uitvoering’ zijn, geldt natuurlijk voor jongens én voor meisjes. Dit boek is bijzonder, juist omdat het nou eens *alle* aandacht geeft aan jongens. Dat heeft het voordeel dat we jongens en hun ontwikkeling kunnen bekijken zonder steeds de vergelijking te hoeven maken met ‘de meisjes die braaf zijn, goede cijfers halen en wél begrijpen waar het om gaat’. (Wat niet wegneemt dat het goed zou zijn om ook eens speciale aandacht te geven aan de ontwikkeling van meisjes en ‘hoe hen te stimuleren om net zo ondernemend te worden als jongens ...’).

Het boek is multidimensionaal van opzet en geeft inzicht in zowel de sociale als de psychologische en de biologische aspecten van de ontwikkeling van jongens. Het is waardevol dat het boek een lans breekt voor een integrale benadering en uitgaat van een helder biopsychosociaal model. Dit model en de nadruk op ‘ontwikkeling’ heeft het grote voordeel dat veel aandacht gegeven kan worden aan de consequenties voor de praktijk. Het zal beslist nog wel goed komen met onze jongens. Leer in dit boek hoe met hen om te gaan en gebruik de grote praktijkkennis en theoretische inzichten van de auteurs om de voor veel jeugdigen lastige periode van ‘kommer en kwel’ om te zetten in een van ‘kansen en mogelijkheden’.

Prof. dr. Jelle Jolles

Jelle Jolles is hoogleraar em. aan de Vrije Universiteit Amsterdam en de Universiteit Maastricht, oprichter van het Centrum Brein & Leren en auteur van onder meer het boek Het tienerbrein (2017). Zijn activiteiten richten zich op de relatie tussen leren, brein en ontplooiing bij kinderen en adolescenten. Hij pleit voor een actieve dialoog tussen academia en de onderwijspraktijk met als doel het verbeteren van de ontplooiingsmogelijkheden van jeugdigen. Nadere informatie: www.jellejolles.nl.

Inleiding

Lauk Woltring, Dick van der Wateren

Casus 1 Geef ze de ruimte (door Hartger Wassink)

Op de basisschool ging het nog wel. Daar mocht zoonlief van de leerkracht staan zijn sommen maken als hij dat prettiger vond. Of even buiten een rondje rennen of tegen een bal schoppen, als hij dat nodig had. Sowieso kon hij meer zijn eigen dag indelen. Op de middelbare school ging het alsnog mis. Daar bleek het toch de bedoeling dat hij eerst zou leren stilzitten en luisteren, voordat hij zelf aan de slag kon. Maar dat niet-beargumenteerde moeten, het gebrek aan mogelijkheden om zelf keuzes te maken, ook al waren dat misschien de verkeerde, dat zorgde ervoor dat hij compleet afhaakte. Tegen de tijd dat hij wel zelf bezig mocht met de proefjes voor het (toegegeven) spannende CSI-project dat de natuurkundeleraar had voorbereid, hing hij lusteloos in zijn stoel. Wat de wrevel van de leraar opwekte, wat bij mijn zoon weer de overtuiging versterkte dat hij hier niets te zoeken had. Iedereen haatte hem toch in deze 'jeugdgevingenis', zoals hij het zelf noemde.

Toen hij eenmaal thuiszitter was, gaf hij vanaf de eerste week gymles op zijn oude basisschool. Iedere maandag, in drie maanden geen week overgeslagen, zelfs niet toen de gymleraar die hij ondersteunde zelf ziek was. Hij werkte drie dagen in de week als bakkershulpje, zonder problemen. Op het voetbalveld was hij fanatiek, ook wel eens fel, maar hij respecteerde de autoriteit van de trainer en de scheidsrechter.

Onze twee dochters zaten op dezelfde school. Ze kenden precies de leraren waar hun broertje bonje mee kreeg. Maar zij pasten zich aan. Glimlachten als het nodig was, deden ander werk tijdens saaie lessen, zetten hun verstand op nul en gilden het pas thuis uit van frustratie. Modelleerlingen volgens de leraren – die moesten eens weten waar de gesprekken aan de eettafel over gingen. Dan was onze zoon in ieder geval eerlijk tegen de leraren. Hij liet direct weten wat hem wel of niet boeide. Hij vroeg steeds naar het waarom van bepaalde lessen. 'Ik ga naar de stad en koop een rode jurk' – vertaal in het Frans. Waarom? Helaas waren de meeste leraren niet in staat de consequenties te overzien uit het ontbreken van een zinnig antwoord. Jongens hebben meer ruimte nodig. Letterlijk: om te bewegen, te stoeien, te klooiën. Figuurlijk: om vragen te stellen, er iets van te vinden, zelf keuzes te maken. Als leraren in staat zijn die ruimte te maken, dan zullen ze ontdekken dat het hun zelf ook meer ruimte geeft. Onze zoon heeft inmiddels een plek waar dat zo is. Waar gelukkige leraren werken met gelukkige leerlingen. En als hij ooit een rode jurk nodig heeft, leent hij er wel een van zijn zussen.

Wat doe je daar?

Welkom in dit boek. Het nodigt lezers uit om nieuwsgierig en vol verwondering te kijken naar de ontwikkeling van jongens van 0 tot 24 jaar en hun gang door het onderwijs, van primair tot hoger onderwijs. Ontdek hoe zij zich ontwikkelen uit het ruwe materiaal van hun aanleg, hoe zij ervaringen opzoeken en aangeboden krijgen, verzamelen en verwerken. Die lange lijn van 0 tot 24 is gekozen om zicht te krijgen op allerlei cumulatieve invloeden op hun groei, zowel binnen als buiten het onderwijs. Dit boek is bedoeld voor professionals in en om het onderwijs, en voor ouders, opvoeders en begeleiders. De subtitel *Wat doe je daar?* verwijst naar de neiging van veel jongens tot doen, handelen, iets uitproberen, maar duidt ook op oprechte interesse in hen. Anderzijds klinkt er de neiging van volwassenen in door om jongens steeds ter verantwoording te roepen. En tot slot roept het de vraag op wat het onderwijs jongens te bieden heeft: wat hebben ze daar te zoeken?

Waarom dit boek speciaal over jongens?

Het is fijn dat het met steeds meer meisjes op allerlei terreinen steeds beter gaat, zo op het oog ook in het onderwijs. Maar hoe gaat het eigenlijk met de jongens? Lange tijd was de stilzwijgende gedachte dat zij zich maar moesten aanpassen en dat gebeurt ook wel, maar zo werkt het niet altijd, soms integendeel. Ondanks allerlei aandacht voor jongens in het onderwijs doen de meeste jongens het in bijna alle schoolsoorten nog steeds minder goed dan de meeste meisjes.¹ Voor meer details zie hoofdstuk 4 tot en met 12 en de website www.lannooocampus.nl (zie pagina 2) waarop met name statistieken over jongens en meisjes in vele onderwijssoorten zijn opgenomen. Maar hoe definiëren wij dan 'goed' in het onderwijs? Wat zou er geleerd moeten worden? Waarom en waartoe? Wat zijn eigenlijk de doelen en wat is de bedoeling van het onderwijs? Wat zijn de maatstaven? Wat meten we eigenlijk op welke leeftijd? En wat weten we dan? En waarom schrijven we niet gewoon, genderneutraal, over kinderen en jongeren? Zo groot zijn de verschillen met meisjes toch niet? Ieder kind is toch anders? Natuurlijk, en toch blijken, gemiddeld, de verschillen tussen jongens en meisjes in het onderwijs groot te zijn, niet alleen qua prestaties maar ook qua gedrag, beweeglijkheid, aandacht, motivatie en met name het tempo van hun ontwikkeling en rijping.

Debat: specifieke aandacht voor jongens of gevoel voor sekseverschillen?

Jongens en meisjes overlappen elkaar in hun ontwikkeling op vele punten, de verschillen zijn vaak diffuus, mannen en vrouwen trekken steeds meer sámen op en kunnen elkaar inspireren. Pleiten voor gescheiden onderwijs schiet te ver door en past niet bij onze samenleving. Ervaring met gescheiden onderwijs leert dat het sommige jongens en sommige meisjes helpt bij sommige vakken, maar dat anderen in

¹ Recent kwam dit weer eens scherp in beeld, nu blijkt dat slechts 35% van de jongens zijn havo-diploma binnen 5 jaar haalt, bij de meisjes is dat overigens ook maar 50%. (Inspectie, Staat van het onderwijs 2019).

zulke scholen beperkt worden en bijzonder ongelukkig zijn. Op jongensscholen is meer onderling geweld, op meisjesscholen kunnen meisjes elkaar ook beperken. De data uit veel onderzoek wijzen qua leerprestaties niet op heldere voordelen voor óf gescheiden óf gemengd onderwijs (Halpern, 2012; Mael et al. 2005; Pahlke, 2013). Verder doen jongens het niet altijd goed op scholen waar meisjes het goed doen, maar op scholen waar jongens het goed doen presteren meisjes ook goed.² Meer aandacht voor de jongens en hoe zij opgroeien, kan ook meisjes uitdagen om kwaliteiten te ontplooiën als experimenteren, *trial & error*, out-of-the-box denken, overzienbare risico's nemen, en zo meer.

Meisjes waren en zijn vaak onderwerp van campagnes om seksueel geweld aan te kaarten, hen te helpen opgroeien tot zelfstandige vrouwen, te gaan studeren en carrière te maken. Dat lijkt aardig te lukken, al moet er nog meer gebeuren. Maar nu zijn ook jongens aan bod omdat het met velen niet zo goed gaat, met niet alleen nare gevolgen voor henzelf maar ook voor hun contacten met de andere sekse en voor de maatschappij als geheel. Heroriëntatie biedt ook jongens meer perspectief: de last van de hypotheek draag je samen, vaderschap en zorg voor opvoeding en huishouden geeft hen een bredere betekenis in een veelzijdiger bestaan. Deze voordelen staan bij opgroeiende jongens echter niet zo helder voor ogen met hun geringere planningsvaardigheid en anticipatie, hun sterkere oriëntatie op het hier en nu en soms weinig-inspirerende voorbeelden. Schrijven over jongens in het onderwijs is ook schrijven over mannelijkheid in al z'n vormen.³ Jongens zijn immers bezig met wat het is om jongen te zijn, of je nu hetero, homo, biseksueel of intergender bent, Marokkaan in Amsterdam-West, witte zoon van een stratenmaker, ambtenaar of ondernemer. Daar gaat veel van hun energie in zitten (Woltring, 1988, 1996, 2017a, Connell, 1995).⁴

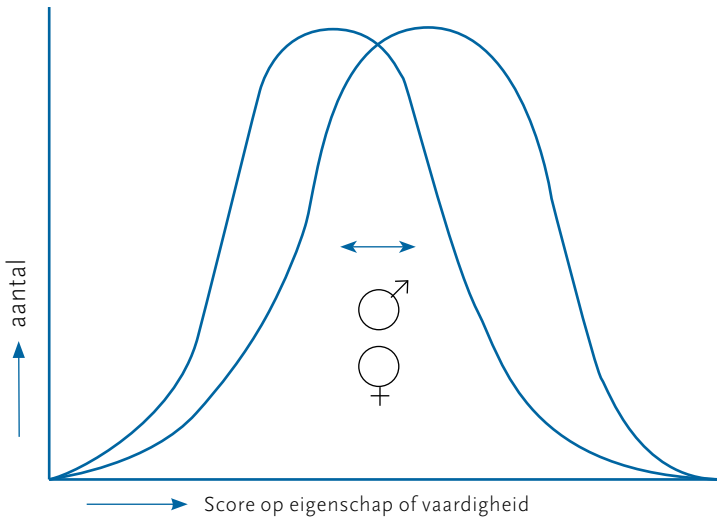
Toen SIRE in 2017 naar aanleiding van signalen van ouders over hun zoons de campagne *Laat jij jouw jongen genoeg jongen zijn?* voerde, viel het in de reacties op hoe beducht men is voor stereotypen, heel anders dan wanneer het over emancipatie van meisjes ging of gaat. Men is beducht om belangrijke – inderdaad: gemiddelde – verschillen te benoemen. Dat was lange tijd anders: vanaf de feministische golf in de jaren 1960-1970 gaat het terecht veel over meisjes en vrouwen, hun achterstand en behoeften, hun kwaliteiten, hun positie en later ook over allerlei specifieke gendergroepen. Prima, laat hun rechten tot het uiterste worden verdedigd, zeker nu die soms weer

2 Henno Oldenbeuving na een onderzoek bij Youngworks op 10 verschillende scholen (november 2011). Niet gepubliceerd, maar dit komt overeen met indrukken van andere auteurs en vraagt zeker om nader onderzoek.

3 Dit boek gaat niet specifiek over kinderen met een migratieachterstand of uit milieus met een lage sociaal economische status, al komen die achtergronden wel in diverse hoofdstukken aan de orde.

4 R.W. Connell schreef in 1995 het invloedrijke 'Masculinities' over de aard en constructie van mannelijke identiteit. Er bestaan meer 'mannelijkheden', elk samenhangend met uiteenlopende machtsposities in een wereldwijde 'gender-orde' waarin mannen enerzijds eenzijdig worden overbelast, anderzijds nog steeds vaak worden bevoorrecht boven vrouwen. Dominant, maar gelukkig? Dit werpt ook lastige vragen op voor mannen en jongens.

worden bedreigd. Al vanaf de jaren '80 zijn oog voor diversiteit, actieve bestrijding van seksueel geweld en herverdeling van taken essentieel. Dat hoeft de ogen echter niet te sluiten voor de achterstand, positie, vragen en dilemma's van veel jongens. Integendeel: verwaarlozing van jongens en de opgaven waar zij voor staan en hun reacties daarop, leidt mogelijk juist tot (seksueel) geweld.

Figuur 1.1 Overlappende eigenschappen en vaardigheden. Je kunt jongens en meisjes op veel eigenschappen en vaardigheden vergelijken. Soms betreft de ene curve meisjes en de andere jongens en soms andersom. Het zijn geen absolute verschillen. De ene vaardigheid ontwikkelen meisjes gemakkelijker, de andere jongens. Het verschil tussen de gemiddelden is meestal niet erg groot en hangt af van het te meten item, maar wordt groter zonder de uitersten. Per leeftijdsklasse zie je ook grotere verschillen omdat de ontwikkeling en rijping bij jongens meer tijd vraagt.

In veel commentaren op de campagne en überhaupt bij specifieke aandacht voor jongens komt de zin terug: 'de verschillen tussen jongens onderling en meisjes onderling zijn groter dan het verschil tussen jongens en meisjes'. Dit klopt met de uitersten in het spectrum 'jongens' en het spectrum 'meisjes', maar dit lijkt soms meer een mantra om discussie te bezweren. Zo verdwijnen relevante verschillen in het opgroeien van jongens en meisjes uit het zicht. Waar zijn de m/v verschillen reëel, leuk, interessant, en waar zijn ze hinderlijk? Daar kunnen we het over hebben en waar mogelijk aanpassen of beïnvloeden. Vergelijk 100 jongens en 100 meisjes op beweeglijkheid, groeitempo, vloeiend taalgebruik, fijne en grote motoriek, concentratievermogen, experimenteerdrang, impulsiviteit, ongelukken, zelfregulering en verbale of fysieke communicatie. Zonder overdrijving ontstaat een duidelijk en genuanceerd beeld van verschillen; gemeld door ouders, pedagogen, jeugdhulpverleners en leerkrachten en goed onderzocht

in bijvoorbeeld de biopsychosociale wetenschappen.⁵ Door iets te doen, mee te maken en fouten te maken, maken jongens de nodige verbindingen in hun brein (leren) en daarvoor hebben ze nieuwe uitdagingen en zowel fysieke als ‘mentale ruimte’ nodig. Die zoeken ze ook op, zij hebben ook zeker grenzen nodig, maar mét speelruimte én feedback, hetgeen overigens ook tot fantastische resultaten kan leiden. Bij de meeste meisjes zijn veel neurale netwerken en functies in het brein van meet af aan al meer verbonden. Zij kijken al eerder vooruit en schatten de gevolgen en gevaren van hun handelingen zelf in, soms overigens te sterk en dan hebben juist zij veilige stimulans nodig om wat meer risico te nemen en dingen uit te proberen. Ouders en de school bieden niet altijd die nodige ruimte aan jongens. De klaslokalen zijn vaak letterlijk te klein, de inrichting thuis te kwetsbaar en de opvoeders te beschermend of risicomijdend.

Kader 1 * Afwijkend gedrag

Een jeugdverpleegkundige reageerde op de SIRE-campagne: *‘Ik ben op dit moment een aantal kind-dossiers aan het bijwerken van voor de zomervakantie. Van de 19 kinderen uit het zorgoverleg op school wegens ‘afwijkend’ gedrag, betrof het 17 jongens. Het gaat om kinderen op de basisschool: grotendeels slechte concentratie, onrustig gedrag, opstandig, ‘toont niet gelukkig’, etc. Heel vaak noem ik het verschil van het benaderen van jongens en meisjes, heb daar oog voor! Want dat wordt nog lang niet voldoende gezien in het onderwijs, zo is mijn ervaring.’* (TV, Nieuwsuur 25-8-2017).

Dit is geen uitzondering; de afgelopen jaren gaf ik (LW) honderden lezingen en trainingen in jeugdzorg, onderwijs en kinderdagverblijven. Dit geluid laat zich steeds weer in andere woorden horen. Wie met jongens werkt, herkent het beeld en de cijfers. Veel ouders reageren opgelucht op de huidige aandacht. Hoe verder je echter van de werkvloer komt — management, bestuurders, ambtenaren, emancipatie- en genderwetenschappers of ‘standpuntologen’ in de media – hoe verder het onderwerp ‘jongens’ uit zicht raakt, hoe meer het wordt gerelativeerd. In veel nota’s over ‘het jongensprobleem’ staat steeds weer: het valt wel mee en anders moet je dat toch echt individueel benaderen. Dat heeft gezien de cijfers nog niet gewerkt, integendeel: reactionaire bewegingen als Alt-right dreigen zich meester te maken van de thematiek. Samenhang, samenwerking en ontwikkeling van een visie lijken te wijken voor, of op te lossen in, een polariserende ‘identitaire strijd’ rond gendervraagstukken waarbij de scheidslijnen steeds belangrijker zijn dan het bindende element. Je kunt nooit zeggen: *‘Dit is een jongen, dus ...’* of *‘Dit is een meisje, dus ...’*. Dat zou kinderen reduceren tot slechts één dimensie, hun geslacht, en er is zoveel meer.

5 De term komt (LW) van Diana Halpern (2012). Miller en Halpern (2014) deden een gezaghebbende overzichtsstudie naar ‘The new science of cognitive sex differences’, zie ook figuur 1.2.

DE ONTWIKKELING VAN JONGENS IN HET ONDERWIJS

Hoe vergaat het jongens in het onderwijs? Wat doen we met hun energie, drang naar zelf uitzoeken, creativiteit en leren via trial & error? Jongens hebben in al hun diversiteit goede voorbeelden, structuur én ruimte nodig. Met alle nadruk op taal, te weinig beweging en experimenteerruimte en te vroeg appèl op zelfstandig leren, komen steeds meer jongens op een school onder hun niveau of vallen buiten de boot. Dat heeft nare gevolgen voor henzelf, hun omgeving en de maatschappij. De sekseverhoudingen en de diversiteit in het onderwijs verschuiven. De auteurs verwonderen zich hierover en zoeken naar nieuwe wegen.

‘Dit bijzondere boek geeft inzichten in zowel de biologische, sociale als de neuropsychologische aspecten van de ontwikkeling van jongens. Het is waardevol dat het een lans breekt voor een integrale benadering en uitgaat van een helder biopsychosociaal model. Dit heeft het grote voordeel dat veel aandacht gegeven wordt aan de consequenties voor de praktijk. Leer hoe met jongens om te gaan en gebruik de grote praktijkkennis en theoretische inzichten van de auteurs om de lastige periode van kommer en kwel om te zetten in één van kansen en mogelijkheden.’

– Prof. dr. Jelle Jolles, hoogleraar em. Neuropsychologie, Vrije Universiteit Amsterdam en Universiteit Maastricht

LAUK WOLTRING werkt vanuit expertisebureau Werken met Jongens en platform Jongens in balans. Hij is al 40 jaar met deze thematiek bezig, schrijft, geeft adviezen, lezingen en trainingen in binnen- en buitenland, treedt op in de media.

DICK VAN DER WATEREN is onderzoeker, docent natuurkunde en exacte vakken op het Eerste Christelijk Lyceum in Haarlem. Hij is schrijver en werkzaam vanuit zijn filosofische praktijk De Verwondering.

